

## Archeológ Pavol Čaplovič

Igor Čerňan

Neúnavný bádateľ a znalec archeológie i dejín Oravy Pavol Čaplovič sa narodil vo Veličnej (v drevenici „Na Mrzáčke“) 7. marca 1917 ako šieste dieťa a štvrtý syn rodičov Jozefa Čaploviča (1880 - 1941) a Zuzany, rod. Cimrákovej (1884 - 1948). Staršími súrodencami Pavla Čaploviča boli: najstaršia sestra Zuzana (nar. 1902), potom brat Ján (1905 - 1979) - pedagóg a regionálny historik Oravy, sestra Emília (1907 - 1980) a napokon bratia Jozef (1909 - 1994) - roľník na „otcovej hrude“, Emil (1912 - 1995) - vojenský činiteľ a pedagóg, a najmladší Štefan (1921 - 1937).

Po skončení národnej školy vo Veličnej Pavol navštevoval v rokoch 1928 - 1932 štátnu meštiansku školu a jeden rok „náukobeh“ v Dolnom Kubíne a toto školovanie významne ovplyvnilo jeho ďalšie záujmy i voľbu budúceho povolania. V tomto prostredí sa venoval fotografovaniu, bol nadšeným rádioamatérom a neskôr sa stal „registrovaným“ poslucháčom krátkovlnného rozhlasu, avšak jeho najväčším „koníčkom“ bola láska k archeológii. Už roku 1932 pomáhal pri záchrannom archeologickom výskume v Dolnom Kubíne, ktorý viedol z poverenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti prof. Anton Kocian. Z Dolného Kubína odchádza Pavol Čaplovič roku 1932 na súkromnú obchodnú školu v rámci organizácie YMCA do Bratislavy, kde pobudol jeden rok, odkiaľ prešiel na štátnu obchodnú školu do Martina, ktorú ukončil roku 1936. Napokon svoje štúdiá zavŕšil absolvovaním učiteľského ústavu v Spišskej Novej Vsi (1936 - 1940), kde získal aprobáciu učiteľa pre 1.-5. ročník.

Po skončení pedagogických štúdií v pohnutých rokoch druhej svetovej vojny Pavol Čaplovič vystriedal viaceré učiteľské stanice: od 1. októbra 1940 do konca školského roku 1941 pôsobil ako výpomocný učiteľ a poverený riaditeľ ev. ľudovej školy v Sobolčiach v Liptove, 1. októbra 1941 ho preložili na ev. ľudovú školu do Turčianskeho Podhradia, od 1. januára 1942 do 30. júna 1942 vyučoval na ev. meštianskej škole vo Važci, od 8. septembra 1942 do 30. novembra 1943 bol výpomocným učiteľom na ev. ľudovej škole v Oravskej Porube a od 1. decembra 1943 ho preložili na ev. ľudovú školu do Párnice, kde pôsobil do 7. mája 1945. Popri učiteľských povinnostiach sa v tomto období zapojil ako ilegálny pracovník do Slovenského národného povstania, spolupracoval s partizánskymi skupinami v Lučivnej, zúčastnil sa pri vybudovaní poľného letiska „Lučivná“, na Národnom výbore v Párnici pracoval ako spojka a vyhotovoval fotografie na falošné preuka-

zy partizánov. Po skončení vojny Pavol Čaplovič sa stal definitívnym učiteľom na ľudovej škole v Istebnom (1945 - 1947) a svoje pedagogické pôsobenie zavŕšil v rokoch 1947 - 1950 ako učiteľ meštianskej školy v Dolnom Kubíne, doplniac si vzdelanie externým štúdiom na Pedagogickom inštitúte v Žiline (1950).

V dolnokubínskom prostredí ožili spomienky P. Čaploviča na spoluprácu a prvé vykopávky s Antonom Kocianom, na zber archeologického materiálu vo Veličnej a iné výskumy. Tu sa zahĺbil do štúdia diel historikov Oravy Mikuláša Kubínyho, Andreja Kavuljaka a Pavla Floreka, botanika Jána Vávru, ale aj archeológa budapeštianskej univerzity Františka Floriána Rómera i českého archeológa Jana Eisnera a ďalších bádateľov. To všetko výrazne ovplyvnilo bádateľskú orientáciu Pavla Čaploviča a jeho rozhodnutie venovať sa archeologickému výskumu.

Záchranné výskumy žiarového pohrebiska z mladšej doby halštatskej v roku 1948 v Dolnom Kubíne vedené Pavlom Čaplovičom (z poverenia Archeologického ústavu v Martine na Bystričke) boli prvými profesionálnymi krokmi „nového archeológa z Oravy“. Schopnosti a technické vedomosti získané pri vyučovaní predmetov technického kreslenia a deskriptívy sa mu veľmi dobre zišli pri ich aplikovaní v praxi. Tieto jeho skúsenosti a osobné nadanie, technický a kresliarsky talent mu niektorí skryto závideli. Žiaci v škole veľmi rýchlo vycítili jeho vzťah k porozbývaným miskám, hrncom, urnám a pod., preto mu dali prezývku „črep“ alebo „čerep“. Archeológ Jozef Vladár, jeden z jeho bývalých prvých kolegov-profesionálov, o ňom v nekrológu okrem iného napísal: „... nebol absolventom štúdia archeológie, prejavil sa od počiatku ako neobyčajne schopný pracovník v teréne, so zmyslom pre precíznu kresbovú a fotografickú dokumentáciu...“

Od 1. septembra 1950 Pavla Čaploviča prijali do Štátneho archeologického ústavu v Martine so sídlom na Bystričke. Bola to chvíľa, na ktorú Pavol Čaplovič dlhé roky čakal, premýšľal o nej a pripravoval sa na ňu. Už v roku 1951 mu prideliť vykonať archeologický výskum v Nitre, kde sa pri stavbe prírodného amfiteátra narušilo neskôr dokázané významné veľkomoravské pohrebisko. Výsledky v tom čase neobyčajne rozsiahleho výskumu P. Čaplovič publikoval v časopise Archeologické rozhledy (1951) s Dr. Antonom Točíkom a neskôr aj v časopise Slovenská archeológia (1954). Tento výskum sa dodnes zaraďuje k prvým rozsiahlym vykopávkam na území mesta Nitra, kde boli zistené pozoruhodné fondy, dokumentujúce dovedy len málo známe kapitoly slovanského osídlenia. Tieto skutočnosti nemalou mierou prispeli aj k tomu, že sa tu už v roku 1951 zriadila zásluhou Štátneho archeologického ústavu v Martine „výskumná expedícia v Nitre“, ktorá sa stala vzorom neskoršie vybudovanej „výskumnej expedície v Košiciach“ a roku 1959 aj „expedície Karpatica - Karpatskej expedície“ so sídlom na Oravskom hrade v Oravskom Podzámku. Tento podiel Pavla Čaploviča na začiatkoch vytvárania a profilovania prvých archeologických pracovísk ako predchodcov dnešného Slovenského archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied

v Nitre je málo známy. Prvým riaditeľom tohto ústavu sa stal profesionálny archeológ Anton Točík, blízky spolupracovník Pavla Čaploviča a jeden z úprimných obdivovateľov a propagátorov Oravy, neskoršie i Oravského múzea na Oravskom hrade v Oravskom Podzámku.

Od nastúpenia P. Čaploviča do Štátneho archeologického ústavu (1951) niekoľko mesiacov sa vliekol spor a písomné odvolanie, keďže mu aj po predložení dokladov neboli započítané zákonom určené roky praxe, čo sa však priaznivo vyriešilo.

Archeologický ústav súril P. Čaploviča, aby ukončil archeologické výskumy v Nitre, lebo ho mienil delegovať do Sklabínskeho Podzámku v okrese Martin, kde pri regulácii miestneho potoka bolo už čiastočne zničené významné žiarové pohrebisko „skrinkového typu“, aké sa neskoršie objavili aj na Orave v Dolnom Kubíne. V roku 1952 Archeologický ústav vyslal P. Čaploviča na terénne práce do Hurbanova v okrese Komárno, ktoré súviseli s odkryvom včasnostredovekého sídliska a pohrebiska (na lokalite Bacharov majer). Čaplovič tu neskoršie preskúmal aj čiastočne odkryté sídlisko z obdobia neolitu. Na tejto lokalite sa nachádzalo aj pohrebisko zo staršej doby bronzovej a jeho výskum zásluhou P. Čaploviča umožnil rozpoznanie novej, dovtedy neznámej kultúry, nazvanej od tých čias ako „Hurbánovský typ“. O týchto výskumoch P. Čaplovič publikoval príspevky v Archeologických rozhľadoch a v Slovenskej archeológii (1954).

Počas pôsobenia v Štátnom archeologickom ústave v Martine na Bystricike P. Čaplovič pracoval na viacerých miestach na Slovensku, zdokonalil sa tak nielen vo fotografovaní a filmovaní, kreslení a modelovaní, ale osvojil si aj metódu terénnych archeologických výskumov. Do svojich výskumov ako prvý zaviedol spracovanie poznámok v teréne formou prepisového, tzv. pracovného denníka a pri fotografovaní metódu sieťovania, ktoré zverejnil v Archeologických rozhľadoch roku 1952. P. Čaplovič sa zoznámil a dôkladne spoznal rozličné druhy keramiky, rozlišovacie znaky typov bronzových, latenských, rímskych slovanských predmetov, nájdených na rôznych lokalitách na Slovensku.

Po schválení zákona Slovenskej národnej rady č. 1/53 o Slovenskej akadémii vied (v júni roku 1953) Štátny archeologický ústav v Martine so sídlom na Bystricike bol začlenený do Slovenskej akadémie vied a jeho sídlo bolo premiestnené na Štátny hrad v Nitre. Pavol Čaplovič z týchto dôvodov požiadal Krajský národný výbor o ustanovenie na miesto do Múzea Oravského komposesorátu na Oravskom hrade v Oravskom Podzámku, kde ho prijali do pracovného pomeru od 1. mája 1953. Druhý dekrét z Krajského národného výboru poveril P. Čaploviča funkciou kustóda zbierok a správcu hradu v Oravskom Podzámku s platnosťou od 1. júla 1953. Na základe dohody P. Čaplovič od 1. mája 1953 do 15. júna 1953 pracoval na dokončení prác starobronzového pohrebiska v Hurbanove, ktoré písomne spracoval a publikoval už ako pracovník Oravského múzea. Definitívny

nástup P. Čaploviča na pracovisko Múzea na Oravskom hrade sa odvtedy stanovuje dňom 1. mája 1953.

Nový kustód - dozorca zbierok Múzea a Oravského hradu P. Čaplovič vrátil sa na Oravu začiatkom druhej polovice roku 1953 spolu s manželkou Zdenkou, rod. Pekárovou. Spočiatku žili Čaplovičovci v blízkej dedinke pri Oravskom Podzámku - v Dolnej Lehote „Na Mrzáčke“, v rodinnom domčeku Dominika Kepšu v podnájme až do roku 1956, keď na Oravskom hrade adaptovali priestory na poschodí bývalej fary v dolnej časti hradu, kde Čaplovičovcom prideliť byt správcu. Ešte pred príchodom na Oravský hrad sa im 13. októbra 1954 narodil v Trstenej syn Pavol.

Medzi prvými prácami v druhom polroku 1953 uskutočnil P. Čaplovič podstatné zmeny tým, že zrušil starú inštaláciu zbierok a zriadil prvé dočasné depozi-táre. Na Oravskom hrade v tom čase prebiehali stavebno-technické práce, ktoré tu od roku 1951 vykonával Okresný stavebný kombinát - Komunálny podnik v Dolnom Kubíne. Investorm stavebno-technických prác na Oravskom hrade bol Krajský národný výbor v Žiline.

Roku 1954 boli upravené miestnosti nad druhou a treťou bránou a v prízemí za kostolom tak, že sa v nich sústredil archív Oravského komposesorátu ako „Archívne stredisko Povereníctva pôdohospodárstva v Oravskom Podzámku“. V spolupráci s Krajskou galériou v Martine podarilo sa vykonať zreštaurovanie fresiek v najvyššej časti hradu na fasáde citadely. V spolupráci s Archeologickým ústavom v Nitre P. Čaplovič vykonával výskum ohrozenej lokality vo Veličnej, ktorý pokračoval i v roku 1955, dodatočne výskumy spracúval a publikoval v odborných časopisoch. P. Čaplovič priebežne rozpracovával rozpisy potrebných prác ku konzervácii zbierok, ale i k rekonštrukcii organu v hradnej kaplnke. Navrhol Krajskému národnému výboru v Žiline, aby sa zbierky na Oravskom hrade, patriace dovtedy do Štátneho kultúrneho majetku, stali zbierkami budúceho „Okresného múzea v Oravskom Podzámku“. Založil v Múzeu Oravského hradu prvú príručnú knižnicu, ktorá v tom čase obsahovala 100 ks kníh a brožúr. Od roku 1954 P. Čaplovič sa venoval, okrem prác na Oravskom hrade a v Múzeu, i viacerým lokalitám a archeologickým nálezom v regióne Oravy, napr. vo Vyšnom Kubíne - výstavbou ohrozeným lokalitám pri kaštieli i neznámymi „kopáčmi“ narušenej lokalite na „Tupej skale“ nad obcou. Poľnohospodársky archív pri Povereníctve pôdohospodárstva v Bratislave 25. júna 1954 poveril P. Čaploviča prevzatím dočasnej správy „Archívneho strediska Poľnohospodárskeho archívu“ na Oravskom hrade. Poverenie malo byť len v čase od 1. júla do 31. decembra 1954, ale preberanie sa uskutočnilo z časti len v roku 1956 s odsunom do zámku Bytča a na iné miesta, neskôr i do Martina a Bratislavy.

Podľa výkazu zo dňa 31. mája 1954 „Múzeum na Oravskom hrade stáva sa Okresným múzeom so zbernou oblasťou celej Oravy“. V tomto roku bol v plat-

nosti nový zákon o múzeách a rodinné zbierky Oravského komposesorátu ako zbierky patriace k Oravskému hradu a od roku 1951 ako Štátny kultúrny majetok sa stali muzeálnym fondom.

Po zriadení Hviezdoslavovho múzea v budove Bibliotéky Vavrinca Čaploviča v Dolnom Kubíne v roku 1954 dvaja Čaplovičovi sa dohodli, že Vladimír Čaplovič, prvý riaditeľ Hviezdoslavovho múzea v Dolnom Kubíne, odovzdá a Pavol Čaplovič prevezme časť národopisných a historických zbierok z Hviezdoslavovho múzea do Okresného múzea v Oravskom Podzámku na Oravskom hrade. Rovnako Pavol Čaplovič prevzal z povalového priestoru Župného domu v Dolnom Kubíne aj z „panského kaštieľa“ vo Veličnej portréty komposesorov, županov, ale aj iné predmety z Oravského komposesorátu, čím ich prezieravo zachránil pred rozkradnutím alebo zničením vandalmi. P. Čaplovič bol v tomto čase okrem archeológa považovaný aj za historika, ktorý dokumentoval i premeny dedinského života na Orave po druhej svetovej vojne, zachraňoval ľudové kroje, fotografoval prejavy materiálnej i duchovnej kultúry, ktoré neskôr využil ako skúsený fotograf a etnograf v reprezentačných monografiách Čaro kresaného dreva - ľudová architektúra Oravy (1977) a Ľud Oravy v minulosti (1980). O činnosti Múzea v Oravskom Podzámku priebežne zoznamoval širokú verejnosť v odborných a regionálnych periodikách, ako dopisovateľ krajských, celoslovenských a celoštátnych, ale i zahraničných časopisov, zborníkov, novín, almanachov, ale aj v iných publikovaných materiáloch. V početných prednáškach a besedách doma i v zahraničí propagoval dobré meno Múzea, práce na záchrane hradu aj výsledky výskumov v staronových lokalitách.

Popri radiacej funkcii P. Čaplovič bol teda i dokumentaristom, funkcionárom rozličných spolkov, organizácií, dopisovateľom regionálnej a odbornej tlače v okrese, kraji, na Slovensku, ba aj v zahraničí, ale predovšetkým všestranným, obetavým, húževnatým, pracovitým kultúrno-osvetovým pracovníkom a rozvážnym riaditeľom Oravského múzea v Oravskom Podzámku v jednej osobe.

Do roku 1962 v okrese Dolný Kubín P. Čaplovič viedol Okresný archív štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. Roku 1962 navrhol, v snahe zachovať rýchle miznúcu ľudovú architektúru na Orave, aby v podhradí Oravského hradu bol postavený z typických a v teréne ohrozených objektov ľudovej architektúry „skanzen“. Priamo na Oravskom hrade sa od roku 1962 začali konať Divadelné festivaly. Keď sa v roku 1966 uskutočnil na Slovensku Svetový kongres archeológov v Nitre, P. Čaplovič s pracovníkmi múzea pripravili program pre zahraničných účastníkov na Orave, ktorý mal veľký ohlas a významne prispel k propagácii múzea i Oravy.

Roku 1968 sa pripravovali veľkolepé oslavy na Oravskom hrade pri príležitosti 100. výročia prvého múzea spred roku 1868. Termín bol určený po školských prázdninách 15. septembra, keď mali oslavy vyvrcholiť, ale nečakaný vpád oku-

pačných vojsk Varšavskej zmluvy 21. augusta 1968 maximálne zredukoval program i obsah osláv. Pracovný program Oravského múzea sa však nezastavil. V roku 1969 bola dokončená nová prístupová cesta na Oravský hrad, čím sa aj skončila rozsiahla generálna oprava Oravského hradu, a všetky sily sa sústredili na urýchlené dobudovanie „nových expozícií“. To sa aj uskutočnilo v rokoch 1970 - 1971 a miestnosti Oravského hradu i v citadele v najvyššej časti Oravského hradu boli sprístupnené verejnosti. Dokončený bol aj oporný múr prístupovej cesty s odvodnením splaškovej vody zo svahu Hradného brala v roku 1972 a tým sa definitívne skončili stavebno-technické práce väčšieho rozsahu.

Popri aktivitách vlastného pracoviska Oravského múzea v Oravskom Podzámku pričinením jeho riaditeľa P. Čaploviča vznikli ďalšie pracoviská, resp. lokality archeologického bádania na Orave, na ktorých sa podieľal alebo ich evidoval aj P. Čaplovič (Dolný a Vyšný Kubín, Medzihradné, Istebné, Jasenová, Medzibrodie, Podbiel, Pucov, Sedliacka Dubová, Veličná a i.). Tieto výskumy, ktoré P. Čaplovič vykonával buď samostatne, alebo v spolupráci s inými archeologickými ústavmi v rokoch 1954 - 1983, možno právom nazvať „aktívnym pracovným archeologickým maratónom“, ktorý bude treba zdokumentovať a zhodnotiť v osobitej prehľadnej štúdii.

Funkciu riaditeľa Oravského múzea Pavol Čaplovič zastával do 31. 12. 1979, keď odišiel do dôchodku, avšak zostal v pracovnom zaradení múzea ako odborný pracovník pre archeológiu. Od roku 1980 robil spresňujúce výskumy pre svoje celoživotné dielo Orava v praveku, ktoré vyšlo vo Vydavateľstve Osveta v Martine roku 1987.

Po roku 1983 Pavol Čaplovič, po rušných, ale aj šťastných chvíľach života sa utiahol do „samoty“ vo svojom rodinnom dome č. 98 na Rúrach pod Oravským hradom v Oravskom Podzámku, kde dotĺklo jeho široké srdce dňa 5. júna 1994. Najbližší príbuzní, známi i bývalí kolegovia sa s ním pred spopolením v Banskej Bystrici rozlúčili za pekného slnečného dňa v Dome smútku, symbolicky pod Trninami, nad Dolným Kubínom 7. júna 1994.

Už za života bol za svoju prácu vyznamenaný čestnými uznaniami a diplomami, ktoré mu udeľovali okresné, krajské i celonárodné orgány a inštitúcie, medzi ktorými bolo i najvyššie okresné vyznamenanie „Za zásluhy o výstavbu Oravy“, „Vzorný pracovník kultúry“, „Zaslúžilý pracovník kultúry“ a mnohé iné.

V našich knižniciach zostanú po ňom jeho publikácie i prvé dva Zborníky Oravského múzea, ktoré zostavil a vydal v roku 1968 a 1971, práca Oravský zámok (1967), monografie, ktoré zostavoval o obci Podbiel v roku 1970, o rodnej obci Veličná (1972) i o Dolnom Kubíne (1986), ale aj fotosúbor čiernobielych fotografií o Oravskom hrade, alebo už spomínané práce Ľud Oravy v minulosti z roku 1980, či Čaro kresaného dreva z roku 1977 a najmä Orava v praveku, vydaná v roku 1987, ako aj početné články v novinách a príspevky v odborných

časopisoch. Dlho sa budú uchovávať jeho nálezy v Archeologickom ústave v Nitre, v Martine, ale najmä v Oravskom múzeu na Oravskom hrade, ako aj v dokumentácii uložené stovky farebných a čiernobielych fotografií, diapozitívov, negatívov, nálezových správ a pod.

Zasvätený archeológ Belo Polia vo svojom diele Archeológia na Slovensku v minulosti (Martin 1996, s. 190) takto hodnotí výsledky práce archeológov Oravy Mikuláša Kubínyiho a Pavla Čaploviča: „... treba zdôrazniť, že M. Kubínyi svojimi výskumami i štúdiami podal dovtedy najkompletnejší súbor archeologických prameňov k predhistórii Oravy. Jeho výskumy boli dobrým odrazovým mostíkom, aby v jeho bádani až v rokoch päťdesiatych nášho storočia mohol pokračovať rodák z Oravy - veľký archeológ Pavol Čaplovič. Práve jeho pričinením dnes Orava patrí k najlepšie archeologicky prebádaným regiónom nielen na Slovensku, ale v strednej Európe vôbec. Ostáva mi vysloviť iba želanie, aby sa mladá a najmladšia generácia archeológov postarala o to, aby takto vzorovo boli prebádané všetky regióny Slovenska.”